

СЛОБОДАН ВЛАДУШИЋ

КОСМОПОЛИТИЗАМ И КУЛТУРА МЕГАЛОПОЛИСА

САЖЕТАК: У тексту се најпре укратко излажу различита разумевања појма космополитизам у различитим дискурсима. Потом се указује на чињеницу да идеја космополитизма још увек није до краја политички операционализована у форми светске државе, али да је тај процес операционализације у току. Стога нашу садашњу карактеризацију карактерише једна међуфаза коју означавамо синтагмом стање Мегалополиса: она означава заглављеност политичке операционализације идеје космополитизма. У тексту се даље указује на разлику између стања Мегалополиса и идеје космополитизма, која се одражава у постдемократском начину владавине, као и у специфичној култури Мегалополиса – скупу норми и конвенција који обликује живот роба Мегалополиса. На крају рада се наводе неке одлике те културе: преображај верности у псеудоверност, схватање новца као језика, апсолутна неодређеност која произилази из духа новца као језике те преображај националног у економски идентитет.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Мегалополис, космополитизам, култура, постдемократија.

На шта мислимо када говоримо о идеји космополитизма?

Ако покушамо да одговоримо на ово питање, врло брзо доћи до два закључка: први је да се та реч-идеја прелива кроз различите дискурсе. Друго: да се у неким дискурсима та идеја у извесној мери операционализовала, док у другим дискурсима она функционише и даље, пре свега као идеја, тачније као обећање за будућност.

Дакле, космополитизам у економском дискурсу значи став по коме националне границе не треба да утичу на мобилност људи,

робе и капитала. У правном дискурсу космополитизам се види као превласт транснационалних институција и транснационалне правне регулативе у односу на националне институције и националну правну регулативу. У моралистичко-филозофском дискурсу, космополитизам се види као супериорни морални став у односу на национално-патриотско становиште¹ и повезан је са преображајем народа у фрагментаризовано друштво које чине социјалне групе различитог степена политичке самосвести, које се идентификују са неком компонентном свог идентитета.

Сви ови дискурси синергично упућују на политички дискурс космополитизма, а то је настанак светске државе. Светска држава би била довршење процеса рада ових дискурса, односно коначна и апсолутна *реализација* једне идеје (космополитске идеје). Сем ове политичке димензије, светска држава садржи у себи и једну псеудорелигиозну компоненту, јер је она двоструко *обећање*: обећање *свејског мира* (јер се рат замишља пре свега као рат једне државе против друге државе) и *свејске једнакости*.

Светска држава, међутим, данас не постоји. Тај процес није довршен, он је застао негде на средини свог пута, што је изазов теоретичарима да му одреде име и природу. Хард и Негри тако предлажу појам Империја, описујући то ново стање на следећи начин:

Наша основна хипотеза јесте да је суверенитет узео нови облик саткан од низа националних и супранационалних организама уједињених под једном јединственом логиком управљања. Тај нови глобални облик суверенитета је оно што називамо Империјом.²

Наведени цитат имплицитно даје одговор на питање судбине суверенитета националних држава у времену након што је

---

¹ Та претпостављена супериорност се базира на перцепцији национално-патриотског становишта као партикуларног/субјективног, док би космополитско становиште било схваћено као универзално/објективно. Космополите замерају патриотама да је њихово осећање правде нужно везано за партикуларни интерес народа коме припадају, док се космополитско осећање правде, наводно, базира на интересима света као целине. Морална супериорност космополитизма се пројектује као *два обећања*: прво је обећање светског мира (јер се претпоставља да је рат искључиво последица сукобљавања различитих националних интереса), а друго је обећање праведнијег света, јер космополитизам упућује на укидање разлика и свеопшту једнакост, која треба да прати укидање националних разлика (сви људи су грађани света, сви људи су једнаки). Ниједно од та два обећања не може да се испуни управо зато што космополитизам сам по себи јесте партикуларна идеологија једне мањине, утицајне и моћне, али ипак мањине.

² Мајкл Хард, Антонио Негри, *Империја*, прев. Милосав Попадић, ИГАМ, Београд 2005, 8.

започео процес операционализације идеје космополитизма. Он потврђује да данас живимо у једној прелазној фази у којој националне државе нису изгубиле све своје суверенистичке прерогативе, док је процес операционализације идеје космополитизма одмакао и поред реалних препрека са којима се сусреће. Зато сматрамо да би данас требало да говоримо о *стању Меѓалополиса*. То је стање које карактерише парцијална оствареност идеје космополитизма, односно парцијална оствареност светске државе.

Кључно питање, које се никада не поставља јавно, јесте зашто процес реализације космополитизма није до краја довршен. Сама чињеница да се ово питање не поставља јавно и транспарентно, попут теме за дискусију, сугерише да одговор на то питање не сме да настане у јавној расправи, дакле као одговор целине јавности, већ се он креира *партикуларно*, у једној постдемократској атмосфери коју карактерише управо то да „политичари реагују првенствено на бриге шачице водећих предузетника чији се партикуларни интереси претварају у јавну политику”.³ Постдемократија је, дакле, ознака за политичко поље у коме се партикуларни интерес мањине промовише као природни, самоподразумевајући одговор тзв. већине, који је изван сваке дискусије. Дакле, као догма.

Када би се ипак гласно поставило питање зашто се идеја космополитизма није реализовала – а поставити то питање гласно, значи тражити одговор који превазилази стигматизацију оних који се процесу реализације те идеје супротстављају – ускоро бисмо се изложили другачије формулисаном питању. То ново питање би гласило овако: *У каквом су односу идеја космополиитизма и Меѓалополис као њена полиитичка реализација?*

Да бисмо одговорили на ово питање, подсетимо се механизма који је описао још Милош Црњански у својој *Другој књизи Сеоба*. Црњански ту језиком књижевности убедљиво сугерише како идеје Просвећености бивају политички операционализоване тако да као исход дају свет који неће бити просвећен.⁴ Исто то се дешава и данас: идеја космополитизма се политички операционализује тако да као исход не добијамо светску државу у којој влада мир и правда и коју сваки њен становник подједнако доживљава као своју, већ управо једно антихуманистичко чудовиште под именом Мегалополис. Важно је да схватимо да је за Мегалополис идеја космополитизма само средство, а не циљ чијој се реализацији тежи. Основни циљ постојања Мегалополиса јесте 1) увећавање моћи глобалне

³ Колин Крауч, *Постдемократија*, прев. Милана Ђурашинов, Карпос, Лозница 2014, 38.

⁴ Види: Слободан Владушић, *Црњански Меѓалополис*, Службени гласник, Београд 2011, 172.

финансијске елите (мањине) над грађанима националних држава, те 2) радикално смањивање броја људи који располажу *онтолошким легитимитетом* (признањем да имају право да постоје). Један од проблема испитивања стања Мегалополиса је то што заборављамо да град није само територија или простор већ и стање свести. То добро примећује Парк:

Град је нешто више од мешавине људи и колективних опрема – улица, зграда, електричног осветљења, трамваја, телефона... Град је, такође, нешто више од обичног скупа установа и административних тела... Град је пре стање духа, збир обичаја и традиција, утврђених ставова и осећања...⁵

Управо на трагу ове идеје да је град збир утврђених ставова и осећања, можемо да покушамо да анализирамо културу Мегалополиса. За ову прилику биће нам од користи Гринблатово разумевање културе. Амерички новоисторичар тврди да културу обазује „скуп веровања и пракси” који функционишу „као свепрожимајућа техника контроле, скуп ограничења унутар којег се мора сместити друштвено понашање, репертоар модела којима индивидуа мора да се прилагоди”.⁶

Гринблатово одређење културе пружа нам могућност да испитамо културу Мегалополиса, како бисмо, с једне стране, дошли до увида у норме и конвенције које функционишу унутар ове културе, и како бисмо на тај начин установили поље разлике које Мегалополис дели од идеје космополитизма и њој приписаних вредности. Разуме се, границе овог текста ће одредити опсег истраживања: овде се више ради о темама за размишљање које су настале након моје књиге *Књижевност и коментари*, у којој се теми културе Мегалополиса прилази на један студиознији начин.

Најпре, у Мегалополису се догађа преображај објекта лојалности. Верност (националној) држави бива преображена у верност (транснационалној) корпорацији. Грађанина одређеног националним идентитетом замењује корпоративни човек. Он или она може бити власник акција неке корпорације, припадник управљачких структура корпорације, потрошач брендова корпорације или, најзад, обичан намештеник неке корпорације. У свим овим случајевима, верност корпоративног човека некој *йосебној* корпорацији је увек

---

⁵ Роберт Езра Парк, „Град – предлози за истраживање људског понашања у градској средини”, прев. Јелена Ковачевић, *Урбана социологија*, прир. Сретен Вујковић, Мина Петровић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд 2005, 78.

⁶ Стивен Гринблат, „Култура”, прев. Владимир Гвозден, *Златна жреда*, год. 4, бр. 37, новембар 2004, 40.

ipseiudovernosii. Карактеристика псеудоверности је у томе што је то потрошачка верност која, по природи ствари, никада не допире до језгра човека – а то је питање смрти, односно верности до смрти, верности која укључује и смрт.⁷ Потрошачка верност је верност која троши објект верности, док га не потроши или се не засити потрошњом. Онда се објект верности мења. У том смислу, Мегалополис карактерише посебна врста *флуидности* на коју је социологија већ обратила пажњу.⁸

Верност корпоративног човека је дакле, псеудоверност: власник акција може да прода акције једне корпорације, потрошач може да пређе на други бренд, менаџер може да пређе у другу корпорацију, намештеник такође. То нам показује да је у сржи такве верности нешто друго од верности као такве, а то је индивидуална корист.⁹ Роб Мегалополиса је веран самом себи, што значи својим интересима. Интерес је пак индивидуална срећа, а срећа испуњење индивидуалне жеље. Моменат такозване слободе у Мегалополису почива управо на овој тобоже остављеној могућности човеку да сам одреди свој концепт среће, чиме се имплицира нека врста слободне индивидуализације људи; међутим, последица ове „слободе” је заправо униформизација индивидуа које безмало све бирају исти принцип среће, онај, наиме, који проповеда испуњење индивидуалне жеље. Све те жеље, ма како различите биле, на крају крајева су исте, јер говоре исти језик. То је језик новца. Тако у Мегалополису новац није само најстрашнији нивелатор већ постаје и језик комуникације.

Доминација псеудоверности и подизање новца на ниво језика – две су карактеристике културе Мегалополиса. Трећа карактеристика је апсолутна неодређеност. Ако је објект верности променљив и зависи од индивидуалног интереса, онда је он у суштини неодређен. Ако пак новац постаје језик Мегалополиса, онда је дух тог језика сама неодређеност вредности новца (који нема више златну подлогу) и новчаних производа, чије цене непрекидно расту и падају. Дух језика (новца) нужно онда прожима све аспекте

---

⁷ Афирмисање такве верности у себи чува потребу подражавања Бога (богочовек). Верност до смрти је химна апсолутном идентитету, химна непроменљивости по сваку цену.

⁸ Види: Зигмунт Бауман, *Флуидни животи*, Mediterran, Нови Сад 2009.

⁹ Либерализам номинално омогућава да сваки човек сам, дакле индивидуално, одреди властити концепт и смисао среће, уз услов да на тај начин не ограничава такво право другим људима. Ако занемаримо да је готово немогуће замислити неку индивидуални срећу која није у интеракцији са туђом срећом или несрећом, можемо да приметимо да, инсистирајући на индивидуалности среће, либерализам унапред одређује један концепт колектива за који се, такође *a priori*, сматра да угрожава индивидуу.

живота роба Мегалополиса: неодређеност онда погађа име и презиме роба, његов пол, сексуалну оријентацију, а немоли партнера, национални идентитет, професију, пријатеље, земљу у којој се живи.

Статус новца као језика значи да профит представља колико исход свих реформи које се спроводе, толико и доминантно средство комуникације између робова Мегалополиса. То значи да је сваки контакт или економска трансакција, или прилика за економску трансакцију. Љубав се претвара у проституцију или секс за једну ноћ да би се обострано уштедео новац; пријатељ се претвара у психотерапеута, дружење у плаћену сесију, а развод у грабеж за некада заједничом имовином коју воде две плаћеничке војске (адвоката). И то није све: наоко свакодневни, непрофитабилни контакти одједном постају прилике за профит (сваки контакт може да буде проглашен за сексуално узнемирање) што у крајњој инстанци доводи до тога да робови Мегалополиса избегавају било какав контакт. Суштински, то значи да је роб Мегалополиса осуђен на апсолутну усамљеност, уколико није у економском односу са другим.

Парадокс Мегалополиса јесте у томе што он наводно тежи да путем космополитске идеје човека ослободи од ближњих (коллектива), а као исход добијамо заједницу усамљеника (оних који немају ближе и који никоме нису ближњи) који су једни другима вукови. И док је Хобс сматрао да такво стање може да се превазиђе Државом са великим Д, која би обезбедила сигурност имовине и живота свим својим припадницима, Мегалополис сматра да је *довољно* да обезбеди најбогатијима могућност да се изолују од оних мање богатих, тј. оних са којима нису у директном или било каквом (економском) контакту. Та промена није случајна: *када национални идентитици ишчезне, он се нужно претвара у економски идентитет.* Док у националној (или протонационалној) држави свака јединка која припада држави има онтолошки легитимитет, тј. право да постоји, у Мегалополису тај онтолошки идентитет зависи од економских односа са Мегалополисом. Ако су ти односи недовољни, јединка може бити препуштена својој судбини, а то је немост и нестајање.

За крај, важно је приметити две ствари: прво, да култура Мегалополиса у великој мери одређује начин живота људи унутар Мегалополиса и њихову слику света, и то толико директно да ће позивање на приватност или на неку врсту критичког става према свету као предуслову грађанске егзистенције све мање бити саморазумљива вредност. То говори о тоталитарној природи Мегалополиса. Други важан моменат јесте тај да ће се политички став према Мегалополису све више обликовати у начин живота појединца, што значи изван политичког дискурса. Моменат бунта

против Мегалополиса мораће се, дакле, из политичког поља проширити и на сферу приватног живота. Биће потребно осмислити један концепт живота који ће имати парадоксалну позицију: настајући унутар Мегалополиса, он ће се супротстављати том истом Мегалополису.

Др Слободан В. Владушић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност
svladusic@ff.uns.ac.rs